

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Voor 't gewone leven ongeschikt. Een biografie van Clare Lennart
Petra, Teunissen

Citation

Petra, T. (2017, June 15). *Voor 't gewone leven ongeschikt. Een biografie van Clare Lennart*. In Orde Tekst & Advies, Barendrecht. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/49612>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/49612>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/49612> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Teunissen, Petra

Title: Voor 't gewone leven ongeschikt. Een biografie van Clare Lennart

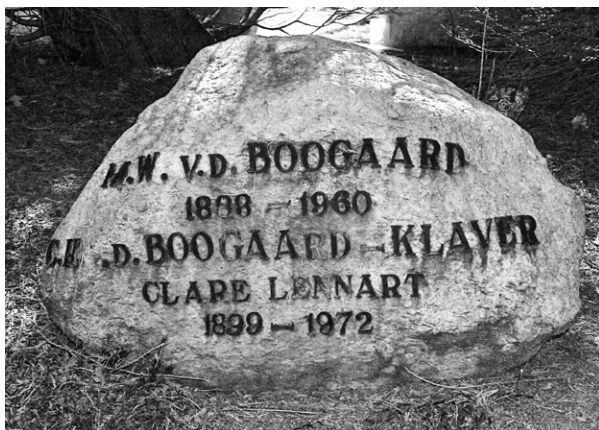
Issue Date: 2017-06-15

De dingen die voorbij gaan

Epiloog

‘Je zult zien, als ik dood ben, zijn ze me zo vergeten,’ zei Clare Lennart.¹ Dat was geen valse bescheidenheid. Ze had een vooruitziende blik over het lot van haar oeuvre, dat inderdaad snel in de vergetelheid zou raken. In de eerste weken na haar overlijden was daar nog niets van te merken. De landelijke dagbladen roemden haar romans en hadden ook aandacht voor haar werk als journaliste, vertaalster en auteur van kinderboeken.² *De Telegraaf* ruimde voor de reportage over de begrafenis zelfs een halve pagina in. Journaliste Conny Sluysmans besloot deze reportage met de woorden: ‘Het zal velen een zorg zijn of er nog boeken geschreven worden als *Twintig ramen aan de straat* en *De ogen van Roosje*. Maar er zijn nog altijd – goddank nog – mensen voor wie dat toch een gemis betekent. Doodgewoon gemis.’³

Eveline Klaver en Dolf Verroen deden hun best om de naam van Clare Lennart in het geheugen van de Nederlandse lezers te houden. Eveline hoopte een ‘Clare Lennart Museum’ in de Zuilenstraat in te richten, maar dat bleek niet haalbaar. Dolf Verroen bracht op verzoek van de familie Klaver het omvangrijke archief van Clare Lennart in kaart. Wekenlang liet hij documenten door zijn handen gaan. Aanvankelijk wilde hij uit de koffer vol brieven van fans vooral die documenten selecteren die een positieve bijdrage leverden aan Clare Lennarts literaire reputatie. Eveline wilde juist alle manuscripten bewaren, ook de eenvoudigste verhaaltjes, zodat volgende generaties konden zien hoe hard Clare had gewerkt. Uiteindelijk bracht Verroen vele dozen vol archiefstukken naar het

Het grafmonument van Wim van den Boogaard en Clare Lennart op Den en Rust in Bilthoven. Foto auteur.

Letterkundig Museum, zowel de eenvoudigste verhaaltjes als brieven van bewonderaars als Mary Dresselhuys. Van weinig schrijfsters uit haar generatie is zo veel bewaard als van Clare Lennart.⁴

Herinneringen en hommages

Dolf Verroen en Eveline Klaver werkten eveneens samen aan *Herinneringen aan Clare Lennart*, waarin elf vrienden en collega's van de schrijfster een persoonlijk portret van haar schreven.⁵ Al in 1973 was Verroen met het idee gekomen, maar het duurde tot het najaar van 1975 voor Nijgh & Van Ditmar de herinneringen uitgaf.⁶ Verroen wilde bewust geen hommage aan Clare Lennart maken: ‘Het is samengesteld uit precies dezelfde behoefte waaruit haar laatste boek *Weleer* is ontstaan: de behoefte om te bewaren wat anders onherroepelijk verloren zal gaan.’ Hij had verwacht dat er een ‘voor hem herkenbaar’ portret van Clare Lennart tevoorschijn zou komen, maar stelde verrast vast dat de anderen allemaal tevoorschijn kwamen met ‘een Clare Lennart die ik nooit heb gekend, hun eigen Clare Lennart.’⁷ Rico Bulthuis eindigde zijn bijdrage zelfs met de anticlimax: ‘Ik heb Clare Lennart vijfendertig jaar goed gekend. Ik heb haar nooit leren kennen.’⁸ Op het omslag kwam een ongelukkige uitsnede van het portret van Erika Visser, de tekening waar Clare zelf zo van geschrokken was.

De reacties op *Herinneringen aan Clare Lennart* waren net zo gevarieerd als de bijdragen.⁹ Maud Cossaar, die de schrijfster ooit zelf interviewde, vond *Herinneringen aan Clare Lennart* dan ook ‘een boek dat je aan het denken zet’.¹⁰ Georges Wildemeersch vond het beeld voer voor psychologen: ‘De meest opvallende eigenschap die in nagenoeg alle bijdragen gekonstateerd wordt, is wel de paradoksale tegenstelling tussen een soort zweverige, verdroomde sprookjesachtige romantiek en haar erg nuchtere, vaak bikkelharde, somtijds zelfs onmenselijke zakelijkheid.’¹¹ Wildemeersch’ fors aangezette beeld van een ‘onmenselijk’ zakelijke vrouw stoelde waarschijnlijk op de zeer lange bijdrage van Ton van Oudwijk, waarover Dolf Verroen ernstige twijfels had gehad. Harriët Freezer had hem zelfs gevraagd het nogal rancuneuze stuk niet op te nemen, maar hij wilde er geen woord aan veranderen. Recensente Margaretha Ferguson vond dat Ton van Oudwijk noch zichzelf, noch Clare Lennart spaarde, maar noemde het ietwat chaotische verhaal ‘door zijn venijn en doordringingsvermogen verkwikkend en onorthodox.’¹² Inderdaad was Van Oudwijk een scherpzinnig observator. Ze had, zoals Clare haar toedichtte, een ‘microscopisch oog’ en zag details, motieven, verbindingen, oorzaken, die voor het blote oog van het merendeel van de mensen onzichtbaar blijven.¹³ Ze schreef bijvoorbeeld:

Waar ik langzamerhand toe kwam was de conclusie, dat er meer hoop op romantiek dan romantiek in haar leefde. [...] Wat ik wel heel knap van haar vond was, dat ze die hoop op echte romantiek die ze echt wel steeds in zich droeg, in haar verhalen naar buiten kon brengen als romantiek die er inderdaad was. [...] Van Clare Lennart had ik dikwijls de indruk dat ze wachtte, altijd toch nog wachtte, op romantiek en sprookjesachtigheid die misschien nog eens haar deel zou zijn. En ik kan er heel goed naast zijn als ik zeg, dat ze mij meer het gevoel gaf in haar uitkijken

naar romantiek, ooit in haar leven ergens achter te zijn blijven haken. Alsof er iets aan haar voorbij was gegaan wat ze had willen grijpen, op een moment waarop ze het ontglippen niet kon verwerken. En dat ze de – misschien – aan haar ontglipte romantiek nooit voldoende heeft kunnen beleven en wel geïdealiseerd. Als het om zoiets ongrijpbaars en subtiels gaat als romantiek en sprookjesachtigheid zou de wens het gerealiseerd te zien tot een irreële obsessie kunnen worden.¹⁴

Claartje, mijn zusje

Eveline Klaver schreef in *Herinneringen aan Clare Lennart* het openingshoofdstuk over de jeugd van haar zuster. Zij verdiepte zich daarvoor in het leven van hun ouders en haar eigen kindertijd, waarover Clare het vervolg op *Weleer* wilde schrijven. Eveline voltooide daarna *Weleer deel II*, op basis van de bronnen waar Clare mee werkte: de dagboekbladen van Da Doyer en de brieven van hun ouders. Nijgh & Van Ditmar bracht de geïllustreerde paperback uit in het voorjaar van 1976. Hoewel Eveline Klaver haar best deed het boek ‘in de geest’ van haar zuster af te schrijven, zullen veel lezers zich afgevraagd hebben welke accenten Clare Lennart zelf gelegd zou hebben. Zou *Weleer deel II* dan een ‘echte’ autobiografie van Clare Lennarts jeugd geworden zijn?

De recensies van *Weleer deel II* waren vrijwel allemaal positief. Daardoor leefde de belangstelling voor Clare’s oeuvre weer op en ook voor haar persoonlijke leven, want uit *Weleer deel II* bleek dat zo’n beetje de helft van Clare’s romanstof een stevige basis in de werkelijkheid had. Wat ontevreden over het diffuse beeld dat Clare’s vrienden van haar zus hadden opgeroepen in *Herinneringen aan Clare Lennart*, schreef Eveline vervolgens haar eigen visie, op basis van hun correspondentie en Clare’s financiële en zakelijke archiefstukken. Ze schetste een beeld van een hardwerkende, vaak zenuwachtige vrouw, die heel dominant kon zijn. Van Wim van den Boogaard lijkt ze weinig begrepen te hebben.¹⁵ Clare’s romans bewonderde ze openlijk. *Claartje, mijn zusje* is evenwel noch een hagiografie, noch een afrekening geworden.

Hoewel Eveline voorgaf weinig concreets te weten over Clare’s liefdesavonturen, schreef ze toch vrij openhartige passages als: ‘Ze was geen conventioneel meisje, dat zich aan de regels van ‘Hoe hoort het eigenlijk?’ stoorde. Vriendschappen met jongens die ze sloot ontstonden niet bij vrienden of kennissen. Als ze iemand in trein, tram of bus, eventueel op straat ontmoette, die notitie van haar nam, graag een eindje mee opliep, had ze daar geen bezwaren tegen, als het tenminste een aardige jongen leek. Ze had tamelijk oppervlakkige relaties met een zekere James, met een Leo, een Henk, ook wel op erotisch gebied, maar het raakte haar niet diep.’ En over Wim van den Boogaard: ‘Waarschijnlijk is hij een goede bed-partner geweest.’¹⁶ Eveline maakte heel duidelijk dat haar zus ‘geen preuts trutje’ was.¹⁷ Ze was trouwens ook niet bang haar eigen mislukte huwelijk te noemen. Wat betreft haar eigen relatie met haar zusje laveerde Eveline behendig tussen waarheid en loyaliteit. Er waren veel meer fricties tussen de

zusters dan Eveline laat uitkomen in haar boekje, niet het minst door Clare’s neiging tot heerszucht. Dat benadrukte Eveline met zoveel woorden op de flaptekst. Ze legde uit waarom ze voor het verkleinwoord ‘Claartje’ in de titel koos: ‘Clare Lennart zelf vond het prettig indien men haar met ‘Claartje’ aansprak. Het suggereert iets liefs, iets zachts, het heeft een vertederende klank. Het roept een beeld op dat juist in tegenstelling is met het dominerende in het karakter van Clare Lennart. Ze wist dat zelf heel goed, wilde het verdringen.’

Voor dit derde boek over Clare Lennart had uitgever Nijgh & Van Ditmar maar weinig geld over. *Claartje, mijn zusje* verscheen in 1979 in een heel eenvoudige uitgave met geen enkele foto van Clare Lennart, zelfs niet op het omslag. Pas op de titelpagina staat de ondertitel, tussen haakjes, ‘Over het leven en werk van Clare Lennart’.¹⁸

Met *Weleer deel II* en de twee biografische boekjes heeft Eveline Klaver een poging gedaan het werk van Clare Lennart levend te houden. In een interview zei ze dat ook met zoveel woorden: ‘Dit is het laatste wat ik voor Claartje kon doen.’ Ze liet zich bij dat interview trouwens fotograferen met poes, in exact dezelfde pose die Clare vaak aannam.¹⁹ Tot op hoge leeftijd bleef Eveline actief. Ze maakte lange reizen naar haar zonen in Zweden en Italië, vertaalde romans uit het Zweeds en Frans, onder andere van Anne Philipe, en werkte mee aan het boekje *Terugblik, een greep uit de geschiedenis van de familie Doyer*.²⁰ Everlina Hendrika Klaver stierf op 17 maart 1988 op 86-jarige leeftijd. In de rouwadvertentie stond een tekst van haar eigen hand: ‘Nee, ik heb geen spijt van de manier waarop ik geleefd heb, al heb ik onbekookte dingen gedaan en onverantwoordelijke beslissingen genomen. Ik heb in ieder geval gedurfd.’²¹

Naleven van een oeuvre

Ten tijde van Clare Lennarts overlijden was vrijwel haar hele oeuvre in recente edities te koop. In de jaren daarna verschenen nog enkele herdrukken. Clare Lennarts kortere werk leent zich uitstekend voor bloemlezingen, zowel voor kinderen als voor volwassenen.²² Nijgh & Van Ditmar bracht in 1977 een nieuwe bundel columns van Clare Lennart, *Het paard lacht*, geselecteerd door Eveline Klaver. In de inleiding schreef ze terecht: ‘In geen van Clare Lennarts romans treedt haar persoonlijkheid zo duidelijk naar voren als in deze korte impressies. Wie haar werkelijk wil leren kennen, zoals ze was en dacht, kan niet beter doen dan deze bundel te lezen en te herlezen.’²³

In de populaire Salamanderreeks van Querido werden in 1976 herdrukken van haar verhalenbundels *Rouska* en *Scheepjes van papier* opgenomen.²⁴ Voor Clare’s ouder wordende lezers kwamen tussen 1976 en 1990 vier herdrukken van haar romans in aangepaste uitgaven voor slechtzienden.²⁵ In 1979 verscheen bij Nijgh & Van Ditmar nog een herdruk van *Ter herinnering aan Rotterdam*. Nijgh & Van Ditmar herdrukte ook *Toverlantaarn* in 1981 nog eens in de serie ‘Nederlandse klassieken van de twintigste eeuw’ waarin het oude goud van de Nimmer Dralend reeks werd ondergebracht.²⁶ In

hetzelfde jaar maakten Liesbeth ten Houten van Nijgh & Van Ditmar en Eveline Klaver plannen voor een bundel met de oudste verhalen van Clare Lennart, getiteld ‘Vroege verhalen’ of ‘De geur van linden’.²⁷ Daar kwam niets meer van. Als directeur van de uitgeverij van kinder- en jeugdliteratuur Leopold gaf Liesbeth ten Houten wel *Prinsesje Mimosa* een tweede leven. In 1985, twaalf jaar na Clare Lennarts dood, verscheen de allerlaatste volledige herdruk: *Scheepjes van papier*. En toen werd het stil. Eind jaren tachtig, toen ik in Leiden Nederlands studeerde, kocht ik bij een literair antiquariaat eerste drukken van *Serenade uit de verte* en *Stad met rose huizen* voor een gulden per stuk. Ze stonden buiten, in de uitverkoopbak. Mijn aankoop was een ‘guilty pleasure’. In de colleges moderne literatuur werd Clare Lennarts naam niet genoemd. Al in 1984 vertelde Cees Nootenboom in een interview een anekdote die moest bevestigen dat hij niet uit een literair milieu kwam: ‘Toen ik Simon Vinkenoog voor het eerst ontmoette in Parijs – dat was dus de bloeitijd van de Vijftigers – vertelde hij me wat hij toen het mooiste vond, dat was Pound. En hij vroeg mij wat ik toen het mooiste vond en dat was Clare Lennart. Ik was dus een absolute onschuld.’²⁸

Uit de canon gevallen

Ton van Oudwijk had Clare Lennarts positie in de Nederlandse letteren ‘geheid onaantastbaar’ genoemd. Eind jaren zestig wás zij inderdaad iemand om rekening mee te houden, maar net als veel andere auteurs verzonk zij vijftien jaar na haar dood in de obscuriteit. Ondanks de inspanningen van Eveline Klaver en Dolf Verroen werden haar romans en kinderboeken nauwelijks meer gelezen. De naam Clare Lennart verdween rond 1985 uit de boekhandels en vervolgens uit het collectieve geheugen.

Uiteindelijk verloor men zelfs in Hattem, dat Clare toch opnieuw ‘op de kaart’ gezet had met haar gloedvolle beschrijvingen in *Weleer*, de belangstelling voor haar oeuvre.²⁹ Enkele boeken uit Clare Lennarts persoonlijke collectie kwamen in het bezit van de openbare bibliotheek in Hattem. Deze schenking kreeg geen speciale plek in de bibliotheek, opdat ook latere generaties zich bewust zouden zijn van de band tussen de schrijfster en de stad, maar werd gewoon opgenomen in de uitleenbare collectie. Na enige jaren werden Clare’s boeken – zoals dat gaat met stukgelezen bibliotheekboeken – afgeschreven en vernietigd.³⁰ Ze kreeg zelfs geen straatnaam in haar Veluwe geboortestad, al zijn er wel Clare Lennartstraten in Spijkenisse, Almere en Zaandam.

Alleen in de stad Utrecht wordt de herinnering aan de schrijfster van de ‘Utrechtse roman’ *Huisjes van kaarten* nog levend gehouden: met een monumentenschildje op de poort van Steenweg 33bis, een bescheiden 23^e plaats in de Utrechtse Canon en een mooi portret van Annelies Dirkse in de serie Utrechtse Biografieën.³¹ Als curieus eerbetoon werd in 1980 een dahlia naar Clare Lennart vernoemd door de firma K. Maarse Dzn. Jr. Uitgerekend een grove bloemensoort die in haar oeuvre, waarin de bloemen toch zeer welig tieren, nauwelijks voorkomt.

In diverse schoolboeken werd – tot circa 1980 – het oeuvre van Clare Lennart behandeld.³² Ook werden haar teksten als lesmateriaal gebruikt.³³ Literatuurhistoricus Gerard Knuvelde gaf Clare Lennart in 1964 een plaats tussen de ‘Fantaisisten’³⁴ en in 1979 kreeg zij nog een hele pagina in Lodewicks geïllustreerde ‘atlas’ van de Nederlandse letterkunde.³⁵ In de neerlandistiek werd haar naam daarna zelden genoemd. Tussen 1996 en de start van mijn onderzoek in 2007 is slechts een handvol (journalistieke) artikelen over Clare Lennart gepubliceerd.³⁶ Alleen Marianne Vogel nam haar romans mee in haar onderzoek naar de recensies van boeken van vrouwelijke auteurs.³⁷ In de laatste twee delen van de *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* noemen Jacqueline Bel en Hugo Brems Clare Lennart ieder een maal, in een tussenzin. Haar naam wordt dus nog net genoemd, maar haar werk niet meer geciteerd. In de ‘alternatieve’ literatuurgeschiedenis *Schrijvende vrouwen* uit 2010 kreeg ze geen eigen lemma.³⁸ Kortom, in de 21ste eeuw is Clare Lennarts oeuvre geen onderdeel meer van de literaire canon.³⁹

Clare Lennarts lot is uiteraard niet uniek. Toen zij in het voorjaar van 1932 in het tijdschrift *Nederland* debuteerde, stond haar verhaal ‘Trage handen’ tussen werk van toen populaire schrijvers als Henri Borel, Maurits Wagenvoort, Ben van Eysselsteijn, Eva Raedt-de Canter, Jeanne Reyneke van Stuwe, Willy Corsari en Jan Greshoff. Hoewel er voor Greshoff, Borel en Wagenvoort nog wel (wetenschappelijke) belangstelling is, worden ook zij niet meer breed gelezen. De collega’s die Clare in 1954 bezocht voor *Op schrijversvoeten door Nederland*, zijn vrijwel net zo vergeten als zijzelf, de Experimentelen uitgezonderd.⁴⁰ Het proces van canonvorming is heel complex en doorloopt fasen als (contemporaine) kritiek, essayistiek, literatuurwetenschap en literatuurgeschiedenis.⁴¹ Er zijn dan ook meerdere mogelijke oorzaken aan te wijzen waarom een goede roman als *De ogen van Roosje* niet is opgenomen in de verzameling van literaire werken die onze samenleving als waardevol erkent en die als referentiepunt in de literaire beschouwing en in het onderwijs dienen.

Allereerst vertoonden Clare Lennarts productie en de kwaliteit ervan al bij haar leven een dalende lijn. Met haar laatste ‘vertelling’ *Twintig ramen aan de straat* uit 1963 kon ze niet het niveau van *De ogen van Roosje* uit 1957 evenaren. Daarna publiceerde ze geen roman meer. Clare heeft haar lezers vanaf 1963 daarin enigszins teleurgesteld. Een doorlopend oeuvre begunstigt de continuïteit in de afzet door het kweken van een ‘vaste’ lezerskring voor een auteur.⁴² Ook al verschenen er in de jaren zestig nog volop herdrukken, columnbundels, kinderboeken en *Weleer*, een nieuwe roman zou de beste manier geweest zijn om in de boekhandels en de pers zichtbaar te blijven.⁴³ In de huidige literaire canon voeren romanciers de boventoon en daarna dichters. Clare Lennart was op haar best in de novelle, de ideale lengte voor haar talent, maar minder gewaardeerd dan een roman.⁴⁴ Had Clare Lennart van *Weleer* geen documentaire familiechroniek, maar een historische roman gemaakt, over haar eigenzinnige grootmoeder Eefje Klaver bijvoorbeeld, dan was ze misschien langer in het collectieve geheugen gebleven.

Slechts weinig uitgeverijen hebben genoeg stabiliteit en een voldoende lange adem om duurzame invloed uit te oefenen op de canonisering van de auteurs die zij lange jaren geleden gelanceerd hebben.⁴⁵ Clare's werk had aanvankelijk geprofiteerd van de hoog-literaire uitstraling van A.A.M. Stols, maar na Stols' vertrek liet J.-P. Barth de uitgeverij verlopen. Daardoor verbrokkelde Clare's oeuvre, hoewel van redelijke omvang, over vier uitgeverijen. Nijgh & Van Ditmar deed veel om haar in de markt te houden door de uitgave van maar liefst drie boeken óver Clare Lennart, maar dat bleek niet genoeg. M.T. Zwiers van Kosmos heeft het 'lievige' en sterk vrouwelijke beeld van Clare Lennarts oeuvre bewust versterkt met titels als *Pluk een roos* en *Vlinders tussen de stenen*. Sowieso zijn de titels van Clare Lennarts oeuvre vaak sprookjesachtig en – negatief gezegd – wekken ze associaties met kitsch of Bouquetreeks-boekjes. Dat draagt niet bij tot een serieuze literaire reputatie. Wie wil nog gezien worden met een roman met 'roze' of 'roos' in de titel of verkleinwoorden als 'huisjes' en 'scheepjes'?⁴⁶ *Tooverlantaarn*, *Huisjes van kaarten* en *Serenade uit de verte* zijn bovendien wat vage, onderling verwisselbare titels, al geven zij juist de opgewekt melancholische sfeer van Clare Lennarts werk weer.⁴⁷ In een artikel over 'de ideale boektitel' stelt René Appel dat de titel al bepalend kan zijn voor het waardeoordeel van de lezer en de criticus: 'Tussen literatuur en lectuur – om toch maar even uit te gaan van dat niet waterdichte onderscheid – zijn er in ieder geval wel flinke verschillen wat titels betreft.'⁴⁸ Het is misleidend dat juist haar beste roman, *De ogen van Roosje*, zo'n 'zoetige' titel heeft én dat er vrijwel altijd een afbeelding van een pop op het omslag staat.⁴⁹

Clare Lennart heeft slechts éénmaal, in 1949, literaire erkenning ontvangen in de vorm van een literaire prijs. Gepasseerd worden voor het eerbetoon van een literaire prijs is op zich geen reden om in de coulissen van de literatuur te blijven. Ze opereerde beslist niet in de marge, maar behoorde volledig tot het 'literaire establishment' en had via jurylidmaatschappen invloed op de verdeling van literaire prijzen en subsidies. Clare Lennarts netwerk was groter dan menigeeen vermoedde en ze zette zich actief in voor (bevriende) collega's.

Haar werk werd door contemporaine critici doorgaans goed ontvangen. De critici die haar werk waardeerden, gelden echter in retrospectief als niet belangrijk (meer). Herman Robbers, P.H. Ritter en Dirk Coster waren in het interbellum positief over Clare Lennart en/of plaatsten haar verhalen. Zij wijdden serieuze kritieken aan vrouwelijke auteurs en publiekgerichte romans, maar zij werden door de critici van *Forum* juist op hun mildheid en genuanceerdheid aangevallen.⁵⁰ Ter Braak en Marsman polemiseerden met Ritter, die een objectieve manier van kritiseren zei na te streven. En ook met Anthonie Donker, die in 1930 *Critisch bulletin* had opgericht met als uitgangspunt de literatuur als geheel te bevorderen en de lezers over alle bestaande stromingen en verschijnselen voor te lichten. De mannen van *Forum*, die een grote invloed op de canon hebben gehad, hebben Clare's eerste vijf romans genegeerd en haar daarmee wellicht verwezen naar de

tweede rang.⁵¹ De critici die na de Tweede Wereldoorlog haar werk bejubelden, waren al flink op leeftijd en maakten relatief behoudende keuzes, zoals J.C. Bloem, die haar 'een van onze meest oorspronkelijke en geestige vertellers' noemde.⁵² Clara Eggink, Clare Lennarts trouwste fan, nam in haar kritieken voor het *Leids Dagblad* een notoir anti-modern en anti-modieus standpunt in.⁵³ De invloed van *Forum*-man Jan Greshoff, die in 1951 *Serenade uit de verte* zo mooi vond dat hij er 'bijna niet over kon schrijven', was na 1945 flink afgenomen. Critici die een vernieuwende keus maken, worden in het algemeen in retrospectief méér gewaardeerd.

Het aantal vrouwelijke auteurs steeg in Nederland sterk in de jaren zeventig en tachtig, de hoogtijdagen van de tweede feministische golf.⁵⁴ In de opkomende vrouwenboekhandels waren zó veel vernieuwende schrijfsters te vinden dat een al wat oudere schrijfster als Clare Lennart uit de schappen verdrongen werd.⁵⁵ Vooral paste Clare's visie op 'vrouwen en de liefde' niet bij de toenmalige feministen. Een column als 'Marchant en de Dolle Mina's' zal op zijn minst een opgetrokken wenkbrauw hebben gewekt in de vrouwenbeweging.⁵⁶ Terwijl de feministische uitgeverijen Sara en Vita levensbeschrijvingen uitgaven van Henriette van Eyk, Willy Corsari en Clara Eggink, bleef de aandacht voor Clare Lennart beperkt tot een artikel in de bundel *Schrijfsters in de jaren vijftig* in 1990.⁵⁷

De vrouwelijke personages in Clare Lennarts romans, die – hoewel zelfstandig hun brood verdienend – in de liefde radicaal hun man volgen, spraken de wetenschappers van Vrouwenstudies niet aan. Hannemieke Stamperius las Clare's oeuvre met een sociologische bril op en vond *Tooverlantaarn* het meest 'onkritische boek' van haar corpus van 25 romans waarin vrouwen een hoofdrol spelen.⁵⁸

Tooverlantaarn moet voor jonge, dwepende, droomachtige meisjes geschreven zijn, en hun geeft het dan een beeld van hoe een zeer bepaald soort 'ideale' vrouw kan zijn: de onbereikbare, toverachtige, vlinderlijke en o, zo mooie Floortje Désire brengt eerst het dorpie Heerenhaghen in Rep en Roer, en loopt dan weg met een kermisjongen. [...] Het lijkt geschreven te zijn voor jonge meisjes, die nog zo weinig eigen persoonlijkheid hebben dat ze zich met Floortje Désire kunnen en willen identificeren. [...] Lennart schrijft dit in 1938, de periode dat de behoefte aan dromen even groot was als de behoefte aan thuiszittende vrouwen. De ongrijpbaarheid en daardoor zelfstandigheid van Floortje ('omdat ze immers het leven was in al zijn zoetheid en meedogenloosheid') is dan ook niet bedoeld als voorbeeld voor vrouwen, maar als vlucht. Floortje Désire, die hypocrisie in Heerenhaghen aan de kaak stelt, zou hypocrisie kunnen kweken in al te gelovige lezeressen van *Tooverlantaarn*. En dat het competent, luchtig, atmosferisch zuiver gedaan is, doet hier niet aan af.⁵⁹

Zo serveerde Stamperius mét Floortje ook Clare Lennart af.⁶⁰

De literatuurgeschiedenis *Schrijvende vrouwen* laat duidelijk zien dat de levens en werken van schrijvende vrouwen onderling sterk verschillen. Het door Van Boven en anderen aangetoonde mechanisme dat literatuur van mannen neutraal wordt bekeken en van vrouwen als een aparte categorie, geldt echter voor allemaal.⁶¹ Marianne Vogel betoogde in haar proefschrift, waarvoor ze onder andere *Serenade uit de verte* onderzocht, dat critici (ook) in de jaren vijftig verschil maakten in de beoordeling van mannelijke en vrouwelijk auteurs. In een ‘hardnekkig ‘baard-boven-baard’-gevecht werd er een mannelijke hiërarchie gevestigd. Er waren minder schrijvende vrouwen dan mannen en omdat hun werk negatiever beoordeeld werd, zijn relatief minder vrouwen in de canon zijn overgebleven.⁶² Vergeleken met de andere, ongeveer veertig vrouwelijke prozaschrijfsters die in de periode tussen 1945 en 1965 literair werk publiceerden, serieuze aandacht in de pers kregen en goed verkochten, is de reputatie van het als uitgesproken ‘vrouwelijke’ beoordeelde oeuvre van Clare Lennart niet meer, maar zeker ook niet minder door dit gendermechanisme beïnvloed.⁶³

Wat meer van belang lijkt te zijn is de scherpe cesuur die de Tweede Wereldoorlog veroorzaakte in de Nederlandse literatuurgeschiedenis. Clare Lennart publiceerde zowel voor 1940 als na 1945, maar was duidelijk geworteld in de crisistijd. Recensenten vonden haar een ‘typische vertegenwoordigster van de nog-juist-vooroorlogse-letteren.’⁶⁴ ‘Vooroorlogs’ werd al snel gezien als ‘ouderwets’. Reeds in 1948 werd er teruggekeken en signaleerden kranten een ‘merkwaardige belangstelling voor de schrijvers van vroeger’, zoals Annie Romein-Verschoor, Clare Lennart en Jo Boer.⁶⁵ Na de roemruchte meimaand van 1968 was de literaire situatie nog scherper te typeren als een ‘aflossing van de wacht’. Indertijd gevestigde auteurs, die net als Clare al vóór 1940 debuteerden, overleden kort na elkaar, zoals Anthonie Donker (1965), F. Bordewijk (1965), Ed. Hoornik (1970), Simon Vestdijk (1971), Ina Boudier-Bakker (1966), J.C. Bloem (1966) en anderen. De oude groten werden opgevolgd door behoorlijk wat kabaal makende nieuwkomers. Nieuwkomers die (ook) de televisie gebruikten om hun positie te versterken, zoals Godfried Bomans.⁶⁶ Clare gruwde echter van het idee op televisie te komen.

Clare Lennart werd in de jaren zestig gezien als ‘een oudere vrouw, die de dingen met humor, ironie, melancholie en een gematigde aanvaarding beleeft’.⁶⁷ Noch haar oeuvre noch haar persoonlijkheid paste in de tijdgeest van de open-en-bloot-cultuur van de jaren zestig en zeventig. Zij hield vast haar idealistische mens- en literatuurbeschuwing en zette zich expliciet af tegen het ‘norse, winterse klimaat’ van de naoorlogse literatuur.⁶⁸ Waar leegheid overheerste in de literatuur van de jaren vijftig, liet een boek van Clare Lennart de lezer altijd hoopvol achter. Dat heeft het werk – op korte termijn – aantrekkelijk gemaakt voor haar grote, vaste lezerspubliek, maar op langere termijn verloor ze daarmee nieuwe lezers en literaire status. Ze wist dat er een andere tijd aanbrak, maar bij die tijd wilde ze niet horen. Zo heeft ze willens en wetens ‘de boot gemist’.⁶⁹ Criticus Anne

Wadman vond dat haar – te opzettelijke – strijd om hoop te brengen Clare Lennart een eigen plaats in de literatuur gaf: ‘eerder in de achterhoede dan in de voorhoede misschien, maar ook dat zijn betrekkelijkheden, en bestaat iedere voorhoede niet bij de gratie van een achterhoede?’⁷⁰

Het belang van de tweede rang

De Tijd koos als kop boven haar overlijdensbericht: ‘Clare Lennart schreef voor een groot publiek.’⁷¹ Dat ‘grote publiek’ gold bij uitstek voor *Twee negerpopjes*, dat in een oplage van meer dan 100.000 exemplaren verscheen. Victor van Vriesland karakteriseerde *Twee negerpopjes* als ‘het allerhoogste en allerbeste van het gemiddelde der literatuur’. Met haar novelle, en zes jaar later met *Op schrijversvoeten door Nederland*, schreef Clare Lennart boeken die door velen graag gelezen werden. Volgens Van Vriesland had Clare Lennart daarmee bewezen dat literatuur niet alleen iets is ‘voor enkele fijne luiden’, maar iets dat stromen kan naar de eenvoudige lezer. Zo werkte ze mee aan het vormen van een toekomstig lezerspubliek: ‘En daarmee heeft zij de literatuur een grote dienst bewezen.’⁷² Volgens *Telegraaf*-recensente Maud Cossaar sprak Clare’s oeuvre ‘vogels van de meest verschillende pluimage aan: ‘Lezers die lezen om “het andere” te zoeken in ieder boek dat ze openslaan (gelukzoekers eigenlijk) en lezers, die er zich zelf in zoeken uit behoefte aan saamhorigheid en fijnproevers.’⁷³ Ook Jan Greshoff zag, in 1954, dat het werk van Clare Lennart de (onscherpe) grens tussen twee lezersgroepen overschreed. Hij vond *Stad met rose huizen* een zeldzaam voorbeeld van ‘een boek dat een vreugde is zowel voor de werkelijke of zogenaamde kenners als voor hen die van een roman niets meer vragen dan ontspanning op een behoorlijk (in dit geval) hoog peil. De roman van de enkeling en (zonder dat er concessies gedaan zijn) van allen.’⁷⁴

Geen voorhoede of ‘highbrow’ dus, Clare Lennart is in meerdere opzichten te karakteriseren als overgangsfiguur, als ‘middelaar’: in de tijd, in literaire status en in de smaak van het lezerspubliek. Haar realistische proza was niet vernieuwend of controversieel. Ze werd veel gelezen, indertijd zeker niet miskend, maar op de lange duur bleek haar werk kwalitatief onvoldoende voor canonisering.⁷⁵ Zo bleef Clare Lennart in de middenmoot: geen Willem Elsschot of Anna Blaman, maar ook geen Willy Corsari.⁷⁶ Het is tekenend dat de naam Clare Lennart ruim veertig jaar na haar dood vooral bekend is onder de vele verzamelaars van Boekenweekgeschenken, vooral omdat ze twee Boekenweekgeschenken op haar naam heeft staan en aan twee andere meewerkte. En dat nog wel voor een vrouw, want tussen 1932 en 2017 schreven slechts elf vrouwen in hun eentje het prozageschenk.⁷⁷ De CPNB maakte indertijd zelden gewaagde keuzes voor het geschenk. Het Boekenweekgeschenk was vooral bedoeld om de belangstelling voor literatuur aan te moedigen. Clare Lennart was bij uitstek geschikt voor zo’n geschenk: zij schreef goed, toegankelijk en over aansprekende thema’s.

Ook als recensente was Clare Lennart een bemiddelaar. Ze wekte in *Elseviers Weekblad*

bij een breed publiek de belangstelling voor literatuur van het eerste en tweede plan en liet zien hoe je van allebei kon genieten. Lof van Clare Lennart zorgde voor hogere verkoopcijfers.⁷⁸ Of haar artikelen op de lange duur grote invloed hadden op de waardering van de besproken auteurs is de vraag. *Elseviers Weekblad* werd weliswaar goed gelezen en had een hoge oplage, maar Clares artikelen stonden op de vier vrouwenpagina's van het blad. Tussen de modetekeningen van Constance Wibaut, de tips over het bewaren van granaatappelen en advertenties voor korsetten.⁷⁹ Pagina's die mannen, die de toon aangaven in het literaire debat, automatisch oversloegen.

Clare Lennarts oeuvre is in retrospectief wellicht te beschouwen als 'middlebrow' literatuur, functionerend in het 'culturele middengebied'.⁸⁰ De belangstelling voor middlebrow literatuur groeit. Erica van Boven leidt aan de Rijksuniversiteit Groningen de onderzoeksgroep *Dutch Middlebrow Literature: Production, Distribution, Reception*, waar onder andere de opvattingen van de critici Herman Robbers en P.H. Ritter worden bestudeerd. In haar oratie 'Het belang van de tweede rang' brak Van Boven een lans voor onderzoek naar de brede samenhang tussen literatuur van eerste- en tweederangsauteurs.⁸¹ Voor haar onderzoek zou het gevarieerde oeuvre van Clare Lennart een mooie casus kunnen zijn.

Opdiepen uit de canon?

Canonvorming is een ingewikkeld proces van waardering, verguizing en (soms) herwaardering. In 2014 diepte uitgeefster Eva Cossee uit de boekenkast van haar ouders *Een dwaze maagd* van Ida Simons op, volgens Clare Lennart 'een bewogen, geestig, uitermate boeiend boek'.⁸² Cossee gaf de roman uit 1959 een tweede leven en dat werd een verrassend succes. Zou Clare Lennarts oeuvre, dat een onhoorbare serenade uit de verte geworden is, het huidige lezerspubliek nog aanspreken? Een niet-representatieve rondvraag leert dat anno 2016 alleen veel-lezende zestig- en zeventigplussers nog weten wie Clare Lennart was. Vaak vrouwen die als bakvis schwärmden met 'alles van Clare Lennart, zo heerlijk dromerig en poëtisch'.⁸³ Zij noemen *De ogen van Roosje* of *Toverlantaarn* het lievelingsboek van hun tienerjaren en denken met nostalgie terug aan hun lectuur: 'Twintig was ik en net geslaagd voor de pedagogische academie. Mijn eerste baan vond ik in Beusichem, een snoezig dorpje in de Betuwe. Ik voelde me als de hoofdpersoon van *De Toverlantaarn* van Clare Lennart. Het kon niet misgaan in zo'n romantische omgeving'.⁸⁴

NRC-criticus Ewoud Sanders dacht dat lezers in 2006 *Twee negerpopjes* een draak zouden vinden. Hij vindt de novelle zoet, weinigzeggend en wijdlopig.⁸⁵ Clare Lennarts unieke stijl en vocabulaire, die indertijd de recensenten 'betoverde' en lezers 'hypnotiseerde' staan inderdaad ver af van het taalgebruik in de 21ste eeuw.⁸⁶ Bevooroordeelde lezers bleken echter verrast door haar boeken, door de kracht van haar psychologische inzichten en de tijdloze schoonheid van haar natuurobservaties.⁸⁷ De

mensen die ik een boek van Clare Lennart in handen gaf, lazen het met plezier en vonden het leesbaarder dan veel andere romans uit de jaren vijftig of zestig. De boodschap van Clare Lennarts 'groene aarde' is (opnieuw) actueel en zou de vele beoefenaars van mindfulness kunnen aanspreken. Haar oog voor de kleine wonderen in het leven, voor het 'in het moment' leven, kan een heilzame remedie zijn bij stress en de 'is dit alles' melancholie. Een internetblogger herlas haar column 'Sneeuwkllokjes op Rhijnauwen' en schreef: 'Ik ken maar weinig schrijvers die nog [...] het vermogen hebben met een kort stuk proza je stemming in één klap goed te maken. Die een beetje kunnen toveren...'⁸⁸

Het werk van Clare Lennart is nog steeds zeer geliefd in kringen van kattenliefhebbers. In die wereld heeft zij inderdaad een 'geheid onaantastbare' naam gekregen. Piet Schreuders trakteert de 1500 lezers van zijn onvolprezen *Poezenkrant* sinds 1974 regelmatig op een poezenverhaal of -quote van Clare Lennart.⁸⁹ Dat zou haar zeker plezier hebben gedaan.

'Te denken dat dit niet geschreven zou zijn!'

Van Clare Lennart is in de afgelopen vijftig jaar een beeld ontstaan van een vriendelijke, bedaarde bourgeoisie die op een gebloemd canapeetje met een poes op schoot mijmert over het verleden.⁹⁰ Ze is, zoals Hans Warren al in 1965 schreef, een soort 'Kit Brinkman in de letteren' geworden.⁹¹ Dat beeld had bijstelling nodig. Onder haar gereserveerde uiterlijk school de levendige, overgevoelige en soms driftige Clara Klaver, die radicale keuzes maakte in het leven en in de liefde. Die streed om alles te behouden wat ze zo liefhad: haar literatuur, de Utrechtse singels, haar 'groene' jeugd, haar vrijheid om te dromen, haar mannen en haar poezen.

Deze vrouw heb ik willen laten zien. Een vrouw die eigenlijk nooit aan 'het gewone leven' gewend raakte, maar altijd dapper de confrontatie met dat lastige leven aanging. Een fiere, soms dominante vrouw, met een groot gevoel van eigenwaarde, die zich spiegelde aan haar grootmoeder Eefje Klaver en zich liet inspireren door haar moeder Da Doyer.⁹² Maar ook een vaak onzekere vrouw met een onstilbare behoefte aan aandacht, koestering en bewondering. Gedwongen door geldgebrek overwon ze haar angst voor de ogen van buitenstaanders en publiceerde de verhalen uit haar verbeelding. Met tekenen was ze in haar jeugd pardoes gestopt, maar ondanks de afwijzingen van tijdschriften en de soms pijnlijke kritiek van Frans Coenen schreef ze stug door en zocht ze naar publicatiemogelijkheden.⁹³ Na het aarzelende begin groeide ze, na Coenens dood, geleidelijk tot een zelfbewustheid die niet werd gevoed door critici of haar partners, maar vanuit haar unieke verbeeldingswereld. Naar roeping en overtuiging werd ze letterkundige, een 'kunstenaar'.⁹⁴

Clare Lennart is altijd de regisseur van haar eigen leven gebleven. Op sleutelmomenten hield ze de touwtjes in handen en bleef ze dicht bij zichzelf. Het was voor haar zonneklaar dat de mogelijkheid tot geluk besloten ligt in de wil van de mens om vrij te zijn, om zichzelf te zijn.⁹⁵ Bij haar 'angel in the house' Wim van den Boogaard kon ze zichzelf

zijn. Hun relatie gaf niet alleen de aanzet tot haar schrijverschap omdat ze voor hem het onderwijs verliet, hij gaf haar ook de vrijheid om te werken zoals ze wilde. In de jaren vijftig maakte hij het haar praktisch mogelijk om ongestoord haar meest gewaardeerde romans te schrijven. Clare koos voor een, voor die tijd, unieke relatie.⁹⁶ Zónder kinderen, om ongestoord te kunnen blijven dromen. Ze kon het kind in zichzelf bewaren, omdat er geen kind aan haar rokken hing. Vooral het idee van een ‘gezin’ benauwde haar.⁹⁷ Hoezeer Clare haar moeder ook idealiseerde, ze koos in haar eigen leven precies omgekeerd. Alleen de lichamelijke liefde vermocht voor Clare de realiteit béter, mooier te maken dan de verbeelding. Als de ‘klaroenstoten van de seks’ weerklonken, luisterde ze daarnaar en kwam een vrouw tevoorschijn die doorgaans, in het daglicht, in de schaduw bleef.⁹⁸

Ook heb ik willen laten zien dat Clare Lennarts werk niet zo zoet is als het – afgaande op de titels – lijkt, maar soms behoorlijk hard is, zoals het opstandige verhaal ‘De braven’. Het is net zo gecompliceerd als haar persoonlijkheid. Haar eerste verhaal in een literair tijdschrift, ‘Liefde en logica’, kreeg achteraf gezien een veelzeggende titel. Het zoeken naar evenwicht tussen deze beide polen, tussen gevoel en verstand, tussen droom en werkelijkheid, is in vrijwel al haar werk terug vinden.⁹⁹ De andere twee ogenschijnlijke tegenpolen in haar leven, de angst voor verlies en de ‘onbecijferbare goedheid van het bestaan’ verenigde ze in *De ogen van Roosje*. In die roman kregen al haar thema’s en motieven een plek. Het is niet verwonderlijk dat ze daarna niet nóg een grote roman schreef.

Aanvankelijk draaide Clare Lennarts leven niet om de literatuur. Het draaide om de vrijheid van de verbeelding. Zonder Frans Coenen zou ze haar verbeeldingsleven nooit op grote schaal op papier hebben gezet. Hij leerde haar dat dromen alleen niet voldoende was, dat dromerijen haar niet aan het alledaagse leven konden binden dat ze toch door moest. Met het ‘daadwerkelijke schrijven en tikken’ moest ze haar droom tot werkelijkheid brengen.¹⁰⁰ Hij was er trots op dat de ‘producten’ van haar verbeelding daadwerkelijk gedrukt en gelezen werden: ‘Te denken, dat dit niet geschreven zou zijn!’¹⁰¹

Later creëerde Clare moedwillig de mythe van haar ‘toevallige schrijverschap’, van haar schrijven omdat ze om geld verlegen zat. Onzeker over haar talent en deels onder de druk van wat de maatschappij vond van schrijvende vrouwen, verborg ze het feit dat ze voor haar ontmoeting met Coenen al twee complete boeken en een schrift vol verhalen had geschreven. Bovendien: voor haar had de verbeelding nog steeds het primaat.

Voor haar persoonlijkheid was Coenens dood een bevrijding. Ze ontdekte dat ze ook als ze niet ‘voor Frans’ schreef, succesvolle boeken en verhalen kon publiceren. Pas na zijn dood vond ze haar eigen stem en durfde ze ook de sprookjeskant in haar karakter in literatuur te uiten. Ze had gedacht dat ze alleen door hem nog aan het leven hechtte, maar ontdekte – verrassend snel – dat ze een instinctieve wil om te leven had. Ze wilde geen ‘schijnvertooning’ opzetten en ging het leven aan.¹⁰² Juist door te publiceren kwam ze in contact met de wereld waar ze tot dan toe eigenlijk buiten wilde blijven. Ze werd minder

angstig voor de ogen van anderen en leerde vertrouwen op haar literaire en zakelijke gaven. Geheel op eigen kracht ontwikkelde zij zich in tien jaar tot een veelgelezen schrijfster, die in 1949, naast collega’s als Anna Blaman en Jo Boer, een goede reputatie kreeg en in brede kring bekend werd.¹⁰³

Leven bleef een krachttour voor haar. Vanaf haar achtste jaar was haar jeugd onveilig geweest, altijd was er de dreiging van geldgebrek, ruzie en dood. Zij wilde zich weliswaar zich niet door de angst in een hoek laten drijven, maar ze bleef nerveuzer dan de meeste mensen. Altijd lag het verlies op de loer. Die kilte in haar jeugd leidde tot een verhoogde alertheid. Met haar fantasie zette ze zich schrap tegen de realiteit. Clara Klavers rijke verbeeldingsleven is zowel haar vloek als haar zegen geweest. De eeuwige angst voor verlies heeft vele levensdagen en vooral nachten vergiftigd. Maar ze is ook overeind gebleven in het ‘gewone’ leven omdat ze zich zoveel mogelijk terugtrok in het ‘ware’ leven van haar verbeelding. Zij zocht en vond uiteindelijk een balans tussen de te dunne verbeelding en de te stugge werkelijkheid.

‘An unhappy childhood is a writer’s gold mine,’ koos Gerard Reve als motto voor *Nader tot u*.¹⁰⁴ Zoals bij vele sterke aforismen is het omgekeerde even waar: ook een gelukkige jeugd kan een levenslange bron van literaire inspiratie zijn. Clare Lennart had het allebei ervaren: zij nam uit haar jeugd veerkracht en vitaliteit mee, maar ook permanente angst. Zij heeft in haar literaire werk de nadruk gelegd op het geluk dat ze als jong kind vond in de groene tuin rond De Ekelenburg. De plek waar ze haar vitale ‘injectie’ met het groene bloed kreeg, werd het overkoepelende symbool van de kleine wonderen die het hachelijke leven altijd weer de moeite waard maken. Luite Klavers grote droom leverde zijn dochter de sprookjesachtige groene tuin op waar ze op adem kon komen. Alleen al door het oproepen van woorden als ‘mus’, ‘linde’, ‘viola odorata’ of ‘poes’ kon Clare een duik nemen in haar verbeelding: dan was ze terug in de groene tuin.¹⁰⁵ Dan was ze weer kind. Ze wilde vaak liever Claartje dan Clara zijn en hechtte eraan dat dierbaren haar zo noemden.

Dat ze het historische verleden in haar verbeelding mooier maakte dan de ‘verloren tijd’ in werkelijkheid was, is het onvermijdelijke gevolg van de nostalgische werking van het geheugen.¹⁰⁶ Het was ook een bewuste keuze, die door de voortdurende en opzettelijke herhaling, aan belang won. Dat de tuin steeds groener werd, was een manier om de, soms rauwe, dagelijkse werkelijkheid aan te kunnen. De zwarte jaren van haar jeugd, het mislukken van Luites droom en van zijn huwelijk, heeft ze veel minder sterk in haar (naoorlogse) literaire werk tot uiting gebracht. Weemoed, het nostalgisch oproepen van de betoverende groene tuin, was een vluchtheuvel, haar natuurlijke beschermingsmechanisme tegen de melancholie en angst.¹⁰⁷

In het dagelijks contact met anderen was Clara Klaver meestal schuw en gereserveerd. Anna Blaman noemde haar een ‘kouwe kip’.¹⁰⁸ Clare’s afwerende houding, die vooral in haar jeugd uitmondde in rebellie, maakte haar moeilijk te benaderen, maar was in wezen

een muur om een uiterst kwetsbaar innerlijk leven. Ze stond vrij weerloos tegenover haar emoties en indrukken, die haar snel overweldigden en tot bijna hysterische uitbarstingen van drift, paniek of verliefdheid konden leiden. Achter de muur van papier en haar pseudoniem waande ze zich echter veilig. In haar werk kon Clare Lennart voldoende afstand houden. Ze schreef vooral voor zichzelf.¹⁰⁹ Om haar verhalen weg te werken uit haar hoofd. En om er wat mee te verdienen. Tot haar eigen verrassing hebben veel lezers zowel haar worsteling met het leven als haar remedie herkend. Tijdens lezingen sprak ze daar opmerkelijk open over en zo versterkte ze haar ‘verbond’ met haar publiek. De troost van de groene tuin bleek goed overdraagbaar. Clare’s meest nostalgische boek *Serenade uit de verte* werd een van haar succesvolste en is gelezen als een bron van geluk en hoop. Dat gold ook voor haar columns.¹¹⁰ Haar lezers waren haar dankbaar voor haar kunst om kleine, gewone, alledaagse dingen om te toveren tot wonderen.¹¹¹ Hun applaus stimuleerde Clare Lennart om door te schrijven en om haar werk fervent te verdedigen tegen mensen die niet begrepen wat ze bedoelde met de onbecijferbare goedheid van het gewone, dagelijkse bestaan. Ze vertelde haar lezers dat ze het verstand niet moesten uitschakelen, maar hart, ziel en zinnen ook mee laten spreken: ‘Het gewone dagelijkse leven kent momenten van betoverende sprookjesachtigheid. Kijk maar naar Andersen. Maar wat men sprookjesachtig noemt, is vaak niet anders dan dat je het leven ziet met onbevangen ogen, het stof van de gewoonte eraf geveegd.’¹¹²

Clare Lennart zag het leven altijd met onbevangen ogen, wachtend op ‘het wonder’. Ze deelde wat ze ervoer met haar lezers. Daar putten zij en haar lezers hoop en troost uit.

*Alleen de mens, die hier gekomen is, beroofd en deemoedig, omdat hij in de wereld van de mensen geen plaats had kunnen vinden, die zou misschien iets van het geheim van het groene bos verstaan. Neen, hij zou het nooit helemaal kunnen verklaren, maar hij zou ook niet meer op menselijke wijze het geheim... of het wonder... tegemoet treden met een eis tot uitlevering. Er zou iets in hem dagen van een glimlachend vermoeden... iets zachts van blijheid en berusting. Alsof het leven toch misschien een schoonheid had... een waarde... die de menselijke logica niet kon abstraheren, maar die er niettemin was. – Ik weet... ik weet, zou de groene aarde fluisteren en – er was eens... er was eens..., lispelt het bos.*¹¹³